

Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј, 2012. – 1048 стр.

Публика у Србији је с радошћу дочекала *Фразеолошки речник српског језика* Ђорђа Оташевића у издању новосадске издавачке куће *Прометеј*. Овим речником Оташевић попуњава велику празнину у области фразеологије, која је до сада испуњавана углавном краћим студијама и ужим истраживањима, изузимајући две књиге Драгане Мршевић-Радовић, монографију и збирку сабраних радова,¹ и неколико обимнијих контрастивних истраживања.² Осим Ђорђа Оташевића, српска лингвистика нема другог лексикографа који се ужестручно бави фразеологијом,³ а пада у очи и то да је последњи

¹ Д. Мршевић-Радовић *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, 1987; Д. Мршевић-Радовић *Фразеологија и национална култура*. Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2008.

² А. Мушовић, *Фразеолошки адвербијали (На материјалу руског и српског језика)*, Приштина: Универзитет у Приштини, 1997. (Монографија); *Соматске фразеолошке јединице за изражавање емоција и њихова синтаксичка функција. (На материјалу руског и српског језика)*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2002. (Лексикон-монографија); L. Razdobudko-Čović, *Semantika i pragmatika somatizma u srpskom i ruskom jeziku*, Beograd: Vedes 2003; Д. Дракулић Пријма, *Фразеосемантичко поле лжи и обмана в руском языке на фоне сербского языка* (у штампи); Г. Ристић, *Соматизми у немачкој и српској фразеологији (контрастивна истраживања)*, Нови Сад, 2013. (необјављена докторска дисертација).

³ Ђорђе Оташевић је тренутно најпродуктивнији лексикограф који се бави српским језиком, не само када је реч о фразеологији него и уопште у српској лингвистици. Углавном се српски лексикографи баве капиталним пројектима, што подразумева дуг период и сложенији пут до објављивања. Уколико је реч о двојезичној лексикографији, на пољу фразеологије најбоље су пописани и описани српско-енглески фразеологизми (Ж. Ковачевић: *Енглеско-српски фразеолошки речник*. Београд (четири издања), Б. Косановић, *Сиремиће се за сасијанке и иреговоре*. Београд: Привредни преглед 1995), али има и речника фразеологизама

једнојезички фразеолошки речник српског, односно српскохрватског језика објављен пре више од тридесет година.⁴ Иако је Оташевићев речник обимом мањи од свог давнашњег претходника, он је важан зато што обухвата новије фраземе, савременији је и, коначно, то је фразеолошки речник српског језика.

Треба поменути да је Ђорђе Оташевић 2007. године објавио још један фразеолошки речник, *Мали српски фразеолошки речник*, у издању београдске издавачке куће *Алма*. Као што се из наслова види, *Мали српски фразеолошки речник* обимом је мањи. Може се претпоставити да је он био део припрема за израду *Фразеолошког речника српског језика*.

Поред поменутих, извори за грађу овог речника били су и бројни други описни речници, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, т. 1–18 (САНУ, Београд, 1959–), *Речник српскохрватског књижевног језика*, т. 1–6 (Матица српска, Нови Сад, 1967–1976), али се у изради аутор користио и бројним другим приручницима, монографијама и научним радовима. Грађа која је новија и које нема у поменутих речницима потиче из обимне ауторове грађе за капитално вишетомно дело, *Велики речник нових и незабележених речи*, чије су већ две књиге објављене док је трећа у штампи.

Фразеолошки речник српског језика резултат је рада на пројекту Опис и стандардизација савременог српског језика Института за српски језик САНУ, па се на основу тога, али и на основу угледних рецензената, професора Даринке Гортан-Премк, Данка Шипке и

из других језика које си пореде са српским (нпр. П. Мразовић, Р. Приморац, *Немачко-српскохрватски фразеолошки речник*. Београд: Научна књига, 1991; О. И. Трофимкина, *Србохрватско-руски фразеолошки речник*. Москва: Восток/Запад, 2005. Б. Головић, *Фразеолошки српско-италијанско-француски речник*. Албатрос плус, Београд, 2010; Mile Tomić: *Dictionar frazeologic român – sârb (55.500 de frazeme românești)*. Timișoara: Uniunea Sârbilor din România, 2012) итд.

⁴ Реч је о *Фразеолошком речнику хрватског или српског језика* Јосипа Матешића (Загреб, 1982). Иначе, упоређујући ситуацију у српском и другим словенским језицима (посебно источнословенским и западнословенским), примећује се велика диспропорција у изучавању фразеологије и фразеолошким лексикографским остварењима (о томе в. у Јелена Јанковић, *Лексикографска обрада фразеолошких јединица са лексемом језик / jezyk у дескриптивним и фразеолошким речницима српског и пољског језика*, *Савремена истраживања језика и књижевности*, год. IV, књ. I, 2013, 195–213; Snežana Linda Popović, *Struktura a výběr hesel budoucího česko-srpského frazeologického slovníku*, *Славистика*, XV, 2011, 237–245; Rajna Dragičević, *O problemima identifikacije frazeologizama // Südslavistik*. Online. – ISSN 1868-0348. – Nr 1, Januar (2009), 35–44. (<http://www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf>) и др.

Рајне Драгићевић, може претпоставити да је реч о квалитетно урађеном лексикографском приручнику.

Фразеолошки речник српског језика састоји се из краћег предговора, списка условних знака, скраћеница и речника. Предговор је штур, аутор нажалост не доноси превише информација о свом речнику, не даје број обрађених фразеологизама, не описује структуру речника и структуру речничког чланка, нема дефиниције фразеологизма, што је уобичајено за фразеолошке речнике овог типа. Што се предметног термина тиче, Оташевић користи у свом речнику термин *фразеологизам*, који изједначава с терминима *идиом* и *фразем*, без додатног објашњења шта он под тим подразумева.

Из предговора сазнајемо да је речник окренут првенствено савременом стандардном језику, али је, према речима аутора, своје место у њему нашао и један број покрајинских и застарелих фразеологизама из тог разлога што се могу наћи у многим значајним делима српске књижевности. Оташевић наглашава да речник нема нормативне претензије, већ да само пописује и описује фразеологизме (стр. 8), међутим у списку скраћеница (стр. 11) и уз неке фразеологизме у речничком делу налазимо квалификаторе: вулг. (вулгарно), жарг. (жаргонски), заст. (застарело), покр. (покрајински), фам. (фамилијарно), који упућују на то да је реч о фразеологизмима који не припадају српском стандарду, док је изостајање ових маркера знак да фразеологизам припада стандардном језику, односно стандардној лексици. С друге стране, употребом квалификатора: ад. (административно), експр. (експресивно), еуфем. (еуфемистички), ирон. (иронично), погрд. (погрдно), полит. (политички), разг. (разговорно), рел. (религијски), спорт. (спортски) маркира се стилистичка (или жанровска) и употребна вредност фразеологизма, јер је фразеологија, као посебан лексички слој једног језика, обележена природом језичког слоја и раслојава се зависно од функционалног стила. Изостајање ових функционалних квалификатора упућује на то да је фразеологизам стилски немаркиран и да припада општем лексичком фонду.⁵

У предговору су још изложена и упутства за руковање речником, како би се корисници лако сналазили и користили ово несумњиво језичко благо (о томе в. ниже).

Фразеологизми који садрже опсцену лексику (уз понеки изузетак) нису ушли у речник. То сматрамо оправданим из разлога што

⁵ Јанковић, стр. 205.

у стандардном српском језику опсцена лексика није прихватљива. Такође, с аспекта теорије језичке културе и стандардног језика, мишљења смо да је Оташевић исправно поступио одлучивши се да из речника изузме и фразеологизме који припадају колоквијалном говору, иако би они били занимљиви и корисни за оне који се речником служе. Када је реч о потенцијалним корисницима, Оташевић не изриче прецизно коме је речник намењен, но прегледом се може закључити да ће се овим речником моћи служити сваки говорник српског језика, а не само они који се језиком темељније баве, попут лингвиста, наставника, преводаца, лектора, новинара, ученика и студената, и сл. Говорници којима српски језик није матерњи такође се могу користити овим речником, с једним ограничењем. Наиме, може се десити да они којима је српски страни језик без контекста, тј. примера употребе, тешко могу разумети одређени фразеологизам, зато што се помоћу примера илуструје употреба фразеологизма и тумаче његове семантичке могућности. Одсуство информације о изворима сматрамо извесним недостатком овога речника. Наравно, укључивање извора знатно би повећало обим (а у савременој лексикографији, најчешће из економских разлога, увек постоји тежња за што већом уштедом простора), а то би значило да се ова публикација ни не би могла уврстити у *Прометјејеву* едицију *Мали речници* у оквиру Лингвистичке едиције *Популарна лингвистика*, која има за циљ популаризацију српског језика и комерцијални ефекат. А управо је добро то што се један овако вредан речник нашао међу издањима *Прометјеја* – ова издавачка кућа има агресивнију медијску, маркетиншку и промотивну кампању, њихова издања, посебно важнија попут *Фразеолошког речника* или ранијег *Великог речника страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке, бивају запажена, позната јавности и лако доступна. Комерцијализација не мора имати негативан призвук уколико се тржишту понуде ваљани производи, па и научно-истраживачки лингвистички подухвати.

Структура речника је веома прегледна, а пошто је речник намењен ширем кругу читалаца, једноставан је за коришћење, па се до значења траженог фразеологизма долази брзо и лако.

Речнички чланак се састоји од надодредничке речи, одреднице (фразеологизма) и дефиниције (објашњење фразеологизма).

На додредничка реч обележена је масним верзалним словима. Увек је у основном облику, што значи да када је реч о именици, придеву или броју, они се налазе у номинативу јединине, док, ако је у питању глагол, он је у инфинитиву, нпр. *АМЕРИКА ошкриши*

*Америку; БРЗ на брзу руку; ДВА једним ударцем <убиџи> две му-
ве; ИЋИ иди ми дођи ми, и сл.*

Одредница је наведена малим (осим ако правопис захтева другачије) масним словима. Факултативни делови фразеологизма смештени су у изломљене заграде, док су синонимне речи (које могу заменити претходну реч без промене значења, а врло често их има) дате у обичним заградама, нпр. *изнеџи (извуђи) <живу (чи-
џаву)> главу.*

Видски парњаци глагола наведени су тако што је прво наведен свршени, а затим несвршени вид, а раздвојени су косом цртом, док су ознаке рекције, која представља ознаку повезивања фразеологи-
зма у контекст, дате између угластих заграда, нпр. *џасџи/џадаџи [некоме] на џерей.*

Фразеологизми нису акценговани, за разлику од, на пример, Матешићевог речника, где је обележен и акценат и квантитет.

Семантичке идентификације или, једноставније речено, објашњења фразема дата су парафразама, које, по речима аутора, садрже високофреквентне (уобичајене) лексеме, морфосинтаксичке конструкције и семантичке везе савременог стандардног језика (стр. 7), како је то и уобичајено у модерној лексикографији. Дефиниције фразеологизма означене су ситним штампаним словима, а уколико фразеологизам има више од једног значења, она су одвојена бројевима. Треба рећи да су дефиниције изузетно прецизне и јасне и да је то вероватно и био најтежи део великог ауторовог посла.

Оташевићев речник био би још бољи да је аутор навео критеријуме на основу којих одређује фразеологизме које обрађује исцрпно, а у којим случајевима прибегава селекцији, тј. које (класе) речи у оквиру фразеологизма наводе аутора да се њима темељније бави (стр. 8).

Као и Матешић, и Оташевић у *Фразеолошком речнику српског језика* фразеологизме наводи онолико пута колико аутосемантичних чланова (компонената), тј. речи, садржи, што би значило да се они често понављају. И не само то. Пренебрегавајући начело економичности, уместо да фразеологизме обради и протумачи под једном одредницом, а да на другим местима даје само упућивање, Оташевић понавља и семантичку идентификацију, па се тако фразеологизми наводе и дефинишу уз све именице, придеве, прилоге, глаголе и бројеве које садрже, што иде наруку кориснику речника, али увећава обим. Уз непунозначне речи (предлоге, речце и везнике) Оташевић наводи фразеологизам само у случајевима када он почиње том речју (нпр. *од главе до џеџе*), када се састоји од само две речи (нпр.

форме ради) и ради лакше употребе, с циљем да помогне кориснику у случају када постоји реална могућност да корисник потражи фразеологизам баш под том речју (*бићи изван себе*) (стр. 8). Међутим, дешавају се и одређене недоследности у навођењу одредница.⁶

За разлику од неких новијих фразеолошких речника, *Фразеолошки речник српског језика* не поседује индекс фразеологизама, што би корисницима олакшало претраживање. Добро би било где је то могуће, дати информације и о пореклу фразеологизама, односно неке основне историјско-етимолошке напомене, јер би то дало бољу слику о фразеолошком благу српског језика.

Оташевићев речник несумњиво има велику вредност за српску лингвистику.⁷ На првом месту, ово је први велики и модерно концепирани једнојезички фразеолошки речник српског језика. Корист од њега је многострука. Осим тога што служи као приручник те помаже говорницима да српски језик боље разумеју и прошире свој лексички фонд, *Фразеолошки речник српског језика* представља ризницу националног блага српског народа: „Српска фразеологија нарочито је занимљив прилог очувању културне разноликости наше планете, како због онога што је својствено само српској култури, тако и по ономе што је веже за ближе или даље културно окружење (првенствено за културе заједничког српскохватског језика, а онда и за културе ширег европског, словенског, бившесоцијалистичког и

⁶ „Тако фразеологизми са лексемом *језик* су наведени на неколико места, са истим дефиницијама, међутим не доследно, нпр. ФЈ *без длаке на језику* наведена је под одредницама *длака* и *језик*, али није под *без*, или *имаћи* (*носићи*) *шајну* *под језиком* наведена је под *имаћи*, *носићи*, *шајна* и *језик*, али није обрађена у одредници *под* (иако, у речнику постоје одреднице *без* и *под*).“ Јанковић, стр. 201.

⁷ По обиму знатно је већи у односу на *Hrvatski frazeološki rječnik*, Antica Menas, Željka Fink-Arsovski, Radimir Venturin, Zagreb: Naklada Ljevak, 2003. (више о речнику: *Hrvatski frazeološki rječnik*, Ivana Vidović Bolt http://www.hrvatski-plus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=479:hrvatski-frazeolokirjenik&catid=39:prikazi-kritike&Itemid=73; *Frazeološki izazovi*, Branka Tafra, *Jezik*, 52, 2005, 48–61), а мањи у односу на словеначки *Slovar slovenskih frazemov*, Janez Keber, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011. Према нашем истраживању фразеолошке лексикографије суседних језика, бугарски језик је добро описан: Анкова-Ничева, Кети, Спасова-Михайлова, Сийка, Чолакова, Кристалина. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 1-2. Софија: БАН, 1974; Анкова-Ничева, Кети. *Нов фразеологичен речник на българския език*. Софија: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993; Вџтов, Вџрбан. *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново: „Слово“, 1998; Ничева, Мира. *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив: „Хермес“, 2002.

православног круга).⁸ Поред свега наведеног треба рећи да је овај речник допринос и теоријској а не само практичној лингвистици, он представља грађу за будућа истраживања српске фразеологије и за провере досадашњих знања о лексикографији и лексикологији, о лексичком систему српског језика и његовом функционисању.

Чак и наведени недостаци овог речника имају своју сврху – они наводе на дискусију, а надамо се да ће подстаћи друге лингвисте да пропуштено исправе и да се напоскон ухвате у коштац са занимљивом али врло проблематичном темом – пописом и описом српске фразеологије.

*Марина М. Николић**
Институт за српски језик САНУ
Београд

⁸ Извод из рецензије проф. Данка Шипке, <http://www.prometej.rs/E-Knjizara/3071/Frazeoloski-recnik.shtml>.

* marinanikolic769@gmail.com